

Микола Мушинка

ОЛЕНА РУДЛОВЧАК –
НАЙВИЗНАЧНІША УКРАЇНІСТКА-
КАРПАТОЗНАВЕЦЬ СЛОВАЧЧИНИ

У «Православному секторі» Ольшанського цвинтаря у Празі (неподалік від Храму Успенія Пресвятої Богородиці; сектор 20b, частина 21) знаходяться поряд дві могили з іменами на мармурових плитах: Vladimír Rudlovčák (24. 2. 1943 – 3. 7. 2002) та Doc. PhDr. Helena Rudlovčáková, CSc (1. 2. 1919 – 16. 11. 2007). Угорі плит – цитата з Біблії українською мовою: «Блаженні чисті серцем, бо вони Бога узрять.»

Ім'я Володимира Рудловчака чеській громадськості відоме, оскільки у Празі він працював у кількох банкових та економічних установах і вишах, а після 1989 року належав до ініціаторів радикальних змін у чехословацькій економіці та навіть був заступником міністра фінансів Чеської Республіки. Проте про його маму – Олену Рудловчак, яка у Празі ніколи не жила, тут мало хто знає. А була вона найвизначнішим карпатознавцем у післявоєнній Чехословаччині.

Олена Рудловчак (дівооче прізвище Микита; псевдонім Олена Травкіна) народилася 1 лютого 1919 року в Мукачеві в учительській сім'ї. Після четвертого класу початкової школи, вона вступила до Державної російської реальної гімназії в Мукачеві, де розпочалася її співпраця зі шкільним альманахом *Наши стремления*. У 1934–1935 роках вона входила до складу редакційного комітету цього журналу.

Від шостого класу гімназії (1936) О. Рудловчак почала співпрацювати з кошицькою студією Чехословацького радіомовлення, яку очолював її майбутній чоловік Андрій Рудловчак (1905–1977). Спочатку – як читець художніх текстів, згодом – як авторка літературно-художніх та історичних передач.

У червні 1938 року вона вступила на юридичний факультет Карлового університету в Празі. Після трьох семестрів, восени 1939 року, внаслідок розпаду

Чехословаччини та закриття чеських вишів, вона повернулася на Закарпаття й учительувала у сільських школах.

На початку 1940 року О. Рудловчак, звільнена угорськими шкільними органами з посади вчительки, виїхала до Братислави, де 2 лютого 1940 року вийшла заміж за свого нареченого Андрія Рудловчака – громадянина Словаччини, який разом з Радіостудією для Підкарпатської Русі змушений був залишити місто Кошиці, що (як і південна частина Закарпатської України) внаслідок Віденського арбітражу з 2 листопада 1938 року увійшло до складу Угорщини. У Братиславі О. Рудловчак продовжувала позаштатно працювати в радіостудії режисером та диктором. Одночасно заочно вивчала русистику та історію на філософському факультеті Братиславського університету. Уже за два тижні після прибуття до Братислави О. Рудловчак обрали головою Общества карпаторусских студентов «Добрянский».

У Братиславському університеті вона вчилася під керівництвом професорів Валерія Погорелова та Євгена Перфецького, тісно співпрацюючи з радіомовленням, яке тоді передавало для Закарпаття щоденні п'ятихвилинні вісті та раз на тиждень – 60-хвилинні літературні передачі. Активну участь О. Рудловчак брала і в редагуванні літературно-громадського часопису *Ярь*.

1943 року в неї народився син Володимир, а 1945 році – дочка Марія. Здавалось би, що турботи про родину відволічуть О. Рудловчак від педагогічної, журналістської та громадської роботи, однак післявоєнні умови змусили її поєднати сім'ю з роботою. Уже восени 1945 року вона продовжувала навчання в Братиславському університеті, де одночасно була позаштатним лектором російської мови та асистенткою проф. Є. Перфецького, під керівництвом якого успішно захистила дипломну роботу про Данила Галицького та склала другий державний іспит.

На посаді штатного лектора російської мови філософського факультету Братиславського університету О. Рудловчак за дорученням Реферату українських шкіл при Уповноваженому представництві у справах шкіл і культури в Братиславі уклала підручник російської мови для середніх шкіл, який вийшов двома виданнями.¹ Надзвичайно інтенсивною була її співпраця з карпаторуською студією Словацького радіомовлення, російськомовні передачі якого покривали всю територію Чехословаччини і в межах загальнодержавного інтересу до російської мови користувалися значною популярністю.

¹ *Грамматика русского языка в двух томах, т. 1: Фонетика и морфология*, Братислава 1948, 307. (Друге видання: там само, 1953.)

Від лютого 1949 року доля О. Рудловчак була пов'язана з Пряшевом, куди її чоловіка разом з карпаторуською студією Словацького радіомовлення перевели ще влітку 1947 року. Коло її діяльності у Пряшеві (як і раніше на Закарпатті та у Братиславі) було надзвичайно широким. Разом із Федором Лазориком вона працювала редактором та коректором тижневика *Пряшевицина*, викладала російську мову на курсах для вчителів та на курсі орфоєпії для студентів драматичної школи при Українському національному театрі. Дуже активною була співпраця О. Рудловчак з культурно-просвітним відділом Української Національної Ради Пряшівщини, а після її скасування – з Культурним союзом українських трудящих, зокрема, з його жіночою секцією. Вона стояла біля колиски заснування Гуртка українських письменників при Словацькій секції Союзу чехословацьких письменників. Входила до редколегії новозаснованого альманаху *Дукля*.

Основним полем діяльності О. Рудловчак було радіомовлення, в будинку якого знаходилася і її сімейна квартира. Спочатку вона працювала позаштатно, а з 1950 року – штатним режисером та драматургом. Одночасно вона очолювала драматичну секцію українського відділу Спілки словацьких письменників і викладала російську мову та літературу на заочному відділенні Вищої педагогічної школи Братиславського університету в Пряшеві. Тісною була також її співпраця з Українським національним театром.

У 1954 році О. Рудловчак вступила до аспірантури Чехословацько-радянського інституту Словацької академії наук у Братиславі за спеціальністю «російська література» (науковий керівник – академік Андрей Мраз). Уже наступного року вона вирішила змінити науковий профіль і темою своєї кандидатської дисертації обрала життя і творчість Олександра Духновича. Оскільки ні в Братиславі, ні, тим більше, у Пряшеві не було відповідного керівника такої праці, О. Рудловчак було направлено до Праги, де її науковою підготовкою зайнялися проф. Юліус Доланський та доц. Іван Панькевич. З того часу життя і творчість О. Духновича стали домінантою її наукових зацікавлень.

Під час навчання в аспірантурі О. Рудловчак побувала в Москві, Києві, Львові, Ужгороді та Берегові. У кожному з цих міст вона зосереджувалася на праці в архівах та бібліотеках. За допомогою місцевих дослідників, з якими вона дуже швидко нав'язала контакти, їй вдалося віднайти цілі пласти невідомих до того часу першоджерел.

1957 року О. Рудловчак серйозно захворіла і понад рік лікувалася. У лютому 1958 року помер її науковий керівник Іван Панькевич, і їй довелося самотужки завершувати свою наукову роботу. У 1959 році О. Рудловчак виїхала до Будапешта. Бездоганне знання угорської мови дозволило їй дуже швидко здобути довір'я угорських карпатознавців, архівних та бібліотечних працівників.

У Будапешті їй назустріч пішло також чехословацьке посольство, на кошти якого вона могла фотокопіювати все, що вважала за потрібне.

Під час аспірантури (продовженої через хворобу із запланованих трьох на п'ять років) вона збрала багаті, до того часу невідомі матеріали, на підставі яких успішно захистила кандидатську дисертацію і стала науковим працівником Чехословацько-радянського інституту Словацької академії наук у Братиславі. Передбачалось, що цей інститут відкриє у Пряшеві свою філію, однак після пряшівської наукової конференції про чехословацько-українські взаємини влітку 1960 року ця альтернатива відпала.

У жовтні 1960 року О. Рудловчак обійняла посаду старшого викладача кафедри української мови і літератури Університету ім. Шафарика у Пряшеві. Викладала українську літературу, спецкурс із закарпатоукраїнської літератури та інші дисципліни. Тут вона габілізувалася на доцента.

1965 року за роботу *Олександр Духнович і його проза* наукова рада Чехословацько-радянського інституту Словацької академії наук у Братиславі надала О. Рудловчак звання кандидата філологічних наук.

У 1966 році О. Рудловчак було призначено завідувачкою Дослідного кабінету україністики. Будівництво цього науково-дослідного закладу, що виник на ґрунті Кабінету народної словесності, заснованому 1960 року, вона присвятила багато сил та енергії, перетворивши його у найвизначнішу базу наукового дослідження мови, літератури та фольклору українців Закарпаття (головним чином, його пряшівського регіону) та чехословацько-українських культурно-літературних взаємин. Дослідний кабінет україністики О. Рудловчак очолювала до виходу на пенсію – до 1986 року, тобто повних двадцять літ.

Під час Празької весни 1968 року О. Рудловчак було призначено керівником наукових аспірантів зі спеціальності «Теорія літератури» та «Історія української літератури». Крім того, вона стала координаторкою факультетського україністичного проекту Українці в ЧССР.

П'ять років (1966–1971) під керівництвом О. Рудловчак працював і я, і можу ствердити, що це був найпродуктивніший період моєї наукової діяльності. Олена Михайлівна багато уваги присвятила матеріальній розбудові кабінету, його технічному обладнанню, заснуванню архіву, бібліотеки, налагодженню контактів з домашніми і закордонними установами, організації наукових конференцій, семінарів, польовим дослідженням, фаховому ростові працівників тощо. Сама була прикладом у роботі. Була вимогливою до себе, але не менш вимогливою й до інших, головним чином, до своїх підлеглих.

Працювати нам тоді доводилося в дуже складних умовах, бо ні тодішнє керівництво кафедри, ні керівництво факультету не сприяли роботі кабінету.

Особливо важким був період після серпня 1968 року, коли внаслідок «чисток» двоє з чотирьох наукових працівників Дослідного кабінету україністики були звільнені з роботи, а сама Олена Михайлівна ледь-ледь утрималася на посаді. Проте вона весь час знаходилася під суворим наглядом органів безпеки. Крайком Комуністичної партії в Кошицях заборонив їй розпочати процес захисту професорської габілітації. Докторську дисертацію їй було запропоновано захищати в Москві за умови, що працю з української мови буде перекладено російською, а для словацьких органів – словацькою мовами. Від такої пропозиції вона категорично відмовилася, вважаючи переклад з української до російської та словацької мов зайвою витратою часу та дискримінацією її рідної української мови. До смерті вона залишилася доцентом та кандидатом наук, хоча своїми знаннями та публікованими працями перевершувала всіх тодішніх прямих карпатознавців з професорськими титулами, здобутими здебільшого не за науку, а за «політичну ангажованість». Та і в тих несприятливих умовах двадцятирічний період праці О. Рудловчак у Дослідному кабінеті україністики був вершиною її наукової діяльності.

1986 року О. Рудловчак, попри її енергійність і працьовитість, змусили вийти на пенсію. Проте і після цього примусу карпатознавча науково-дослідна робота «пенсіонерки» О. Рудловчак не припинялася, а в багатьох випадках ставала ще інтенсивнішою, оскільки дослідниця була позбавлена педагогічних та адміністративних обов'язків. Працювала вона дуже інтенсивно, зокрема, над четвертим томом *Творів О. Духновича*.

Офіційне ставлення до О. Рудловчак її рідної Закарпатської України тривалі роки теж було вкрай ворожим. 14 років О. Рудловчак навіть не пускали відвідати батьків, вважаючи її «зрадницею батьківщини». Однак її «неофіційні» взаємини з рідним Закарпаттям завжди були дуже інтенсивними. Від студентських років вона утримувала дружні зв'язки з письменником, фольклористом та літературознавцем Петром Лінтуром. Дуже продуктивною була її співпраця з проф. Василем Микитасем та архімандритом Мукачівського монастиря о. Васи́лем, який допоміг їй роздобути не один цінний документ з церковної історії Закарпаття.

Офіційне визнання заслуг О. Рудловчак перед Закарпатською Україною сталося її лише в січні 2001 року, коли дослідницю було іменовано Почесним доктором (*Doctor honoris causa*) Ужгородського національного університету, а окремою книжкою видано бібліографію її праць разом із життєписом, автобіографією та іншими додатками.²

² Закривидорога, О. – Ільченко, Л. – Падяк, В., *Олена Рудловчак. Бібліографія праць та літопис життя*, Ужгород 2001, 160.

Надмірна працьовитість та життєві негаразди негативно впливали на стан здоров'я О. Рудловчак. Після 2005 року вона часто хворіла й останні два роки життя майже не виходила зі свого прашівського будинку, хіба що до Церкви св. Івана Хрестителя, яка знаходилася близько з її помешканням.

О. Рудловчак померла 16 листопада 2007 року на 89 році життя у прашівському Пансіоні св. Косми і Дем'яна. 21 листопада відбулася багатолюдна похоронна процесія у Пряшеві, і згідно з передсмертним бажанням покійної труну з її тілом поховали на Ольшанському цвинтарі у Празі біля могили її сина Володимира.

Найвизначніші свої праці О. Рудловчак присвятила життю і творчості закарпатських будителів – Олександра Духновича, Юлія Ставровського-Попрадова, Олександра Павловича, Анатолія Кралицького, Адольфа і Віктора Добрянських, Петра Кузм'яка, Йосифа Рубія та багатьох інших. Про кожного з цих діячів вона написала і досі не перевершені праці, побудовані на першоджерельних матеріалах. Варто підкреслити, що ставлення політичних органів Чехословаччини до «будителів» у 1950-х роках, коли О. Рудловчак розпочала дослідження цієї теми, було вкрай негативним, адже «будителі» аж ніяк не поєднувалися з концепцією «соціалістичного виховання трудящих». Треба було мати неабияку відвагу і мужність, щоб подолати ці політичні стереотипи, тим більше, що таке ставлення до закарпатоукраїнської літератури ХІХ століття було і в офіційних радянських органів, на які орієнтувалася чехословацька наука та політика.

Найбільшим успіхом О. Рудловчак було незавершене повне видання *Творів О. Духновича*, до підготовки якого вона залучила, головним чином, радянських карпатознавців. Перший том *Творів*³ містить понад 150-сторінковий нарис О. Рудловчак про життя і діяльність О. Духновича, всі його відомі й доступні на той час вірші, прозу, драматичні твори, загадки, логогрифи, афоризми, медитації, сентенції та прислів'я. За принципами першого тому було опрацьовано і дальші два томи *Творів О. Духновича*. У третьому томі, який теж вийшов за редакцією О. Рудловчак,⁴ дослідниця подала блискучий аналіз публіцистики О. Духновича на тлі закарпатоукраїнської журналістики ХІХ ст. та факсимільним способом представила читачеві його рідкісні *Місяцеслови* на 1850, 1853, 1854 та 1857 роки. Тут же вона вперше опублікувала цінну працю О. Духновича *О народах крайнянських* з 1848 року та дві його автобіографії. До останніх

³ Духнович, О., *Твори в 4-х томах*, Упор. О. Рудловчак – В. Микитась, т. 1, Пряшів 1968.

⁴ Духнович, О., *Твори в 4-х томах*, Упор. О. Рудловчак, т. 3, Пряшів 1989, 608.

днів свого активного життя О. Рудловчак працювала над четвертим томом *Творів О. Духновича*, але хвороба не дозволила їй завершити його повністю.

Пряшівське видання *Творів О. Духновича* викликало пожвавлене зацікавлення творчістю цього будителя і на Закарпатській Україні, де офіційне ставлення до нього тривалий час було негативним. О. Духновича там було остаточно «реабілітовано» лише після проголошення самостійної України, а кращим знавцем творчості О. Духновича було визнано О. Рудловчак. Саме до неї у 1992 році звернулося ужгородське видавництво Карпати з пропозицією підготувати до друку науково-популярне видання *Творів О. Духновича*. О. Рудловчак охоче прийняла цю пропозицію і гідно виконала роботу.⁵

О. Рудловчак була співorganizатором Міжнародної наукової конференції до століття з дня смерті О. Духновича, на якій виголосила пленарну доповідь.⁶ Завершила дослідниця свою духновичіану також пленарною доповіддю на Міжнародній науковій конференції Олександр Духнович і наша сучасність, що відбулася 20 червня 2003 року у Пряшеві і була присвячена 200-річчю з дня народження будителя.⁷

Про соратника О. Духновича – Олександра Павловича, О. Рудловчак окрему книжку не написала, однак присвятила йому цілий ряд солідних наукових розвідок та окремі розділи в нею ж упорядкованих хрестоматіях. Для колективів народної художньої самодіяльності вона підготувала окремий репертуарний збірник творів «маковицького солов'я».⁸ Про рукописну спадщину О. Павловича, що зберігається в архівах Львова і Берегова, О. Рудловчак поінформувала читачів у статті *Три рукописні збірки О. Павловича*,⁹ а на науковій конференції Олександр Павлович і наша сучасність, що відбулася в 1979 року з нагоди 160-х роковин з дня народження поета, вона виголосила пленарну доповідь.¹⁰ Окремий репертуарний збірник О. Рудловчак присвятила і третьому

⁵ Духнович, О., *Твори*. Упор. О. Рудловчак, Ужгород 1993.

⁶ Рудловчак, О., *Творчий шлях Духновича*, in: *Олександр Духнович: Збірник матеріалів наукової конференції, присвяченої 100-річчю з дня смерті (1865–1965)*, Пряшів 1965, 115–150.

⁷ Рудловчак, О., *Олександр Духнович та наша сучасність*, in: *Науковий збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику*, № 23, Свидник 2005, 23–28.

⁸ «Я народу вірним був...» *Присвячується 165-річчю з дня народження Олександра Павловича, Репертуарний збірник*, № 2. Упор. О. Рудловчак, Пряшів 1984.

⁹ Рудловчак, О., *Три рукописні збірки поета О. Павловича, Дукля*, 1963, № 4, 86–91.

¹⁰ Рудловчак, О., *Олександр Павлович і наша сучасність*, in: *Наукові записки КСУТ в ЧССР*, № 10, Пряшів 1982, 9–39.

з когорти закарпатських будителів – Анаталію Кралицькому.¹¹ Дальшим будителем, про якого О. Рудловчак написала окрему книжку, був Юлій Ставровський-Попрадов.¹² 140-ліття з дня народження письменника вона привітала ювілейною статтею *Поет, що жагуче любив свою Вітчизну*.¹³

У 1977 році в журналі *Дукля* О. Рудловчак опублікувала статтю про Петра Кузьм'яка,¹⁴ у якій подала доволі обширну й до того часу невідому біографію поета, вірші якого на підтримку угорської революції 1848 року (*Прилетіла зозуленька та Співай, жаворонку*) були дуже популярні і, покладені на музику, поширювалися як народні пісні. О. Рудловчак належить також відкриття майже невідомого публіциста, етнографа та громадського діяча Йосифа Рубія (1838–1919) – молодшого соратника О. Духновича.¹⁵ Його біографію вона написала на основі рукописного архіву М. Раєвського. Подібну розвідку О. Рудловчак оприлюднила і про майже забутого російського популяризатора творів О. Духновича Костянтина Кустодієва (1838–1875),¹⁶ який видав перші два томи творів О. Духновича та переклав з латинської на російську мову його *Історію Пряшівської єпархії*.

Заслугою О. Рудловчак було повернуто із забуття ім'я єпископа Пряшівської греко-католицької єпархії Йосифа Гаганця (1793–1875) – визначного церковного та культурно-освітнього діяча, співзасновника цілого ряду церковних та національно-освітніх установ на Пряшівщині. Про нього та ним засновані товариства О. Рудловчак підготувала ґрунтовну студію, опубліковану в сімох продовженнях на сторінках *Дуклі*.¹⁷ У цій студії вона подала не лише досі найповнішу біографію єпископа, але й на конкретних фактах висвітлила його внесок у заснування Общества св. Іванна Крестителя (1863) та студентського гуртожитку Алумнеум (1864). Цінними є також розвідки О. Рудловчак про Василя

¹¹ Анатолій Федорович Кралицький: 150 років з дня народження, *Репертуарний збірник*, № 4. Упор. О. Рудловчак, Пряшів 1984.

¹² Рудловчак, О., Ю. Ставровський-Попрадов. Життя, творчість, твори. Вступна розвідка, *Науково-популярна бібліотека ЦК КСУТ*, 1984, № 17.

¹³ Рудловчак, О., *Поет, що жагуче любив свою Вітчизну*. (До 140-ліття з дня народження Ю. Ставровського-Попрадова), in: *Народний календар 1990*, Пряшів 1989, 44–46.

¹⁴ Рудловчак, О., *З ліхтарем у минуле*. (До біографії П. Кузьм'яка), *Дукля*, 1977, № 1, 52–57.

¹⁵ Рудловчак, О., *До питань історії зв'язків українців Східної Словаччини з Росією у XIX столітті*, *Дукля*, 1973, № 6, 60–72.

¹⁶ Рудловчак, О., *За завісою минулого*. Матеріали до взаємин Закарпаття з Росією. (Російський історик Л. Кустодієв та його зв'язки із закарпатськими діячами), *Дукля*, 1970, № 4, 59–60.

¹⁷ Рудловчак, О., Гаганець і чотири товариства закарпатських українців, *Дукля*, 1996, № 2, 41–51; № 3, 40–50; № 4, 40–46; № 5, 4352; № 6, 47–55; 1997, № 1, 39–47; № 2, 25–33.

Довговича, дві угорськомовні автобіографії якого вона переклала українською мовою,¹⁸ про Михайла Лучкая,¹⁹ Івана Дулишковича,²⁰ Віктора Добрянського,²¹ Миколу Нодя,²² Олексу Приходька,²³ Євгена Науменка²⁴ та про низку інших діячів Закарпаття.

Новим словом в історії педагогіки закарпатських українців була студія О. Рудловчак *З історії наших букварів кінця XVII – середини XIX ст.*²⁵ Дослідниця встановила, що перший буквар для русинів Угорщини церковнослов'янськими літерами був опублікований у Трнаві 1699 року. Його автором вважають єпископа Йосифа де Камеліса. У XVIII ст., наперекір урядовій забороні, на Закарпатті таємно поширювалися букварі, завезені з Росії. Щоб припинити ввіз російських «схизматичних» книжок, Марія Терезія дала ліцензію К. Курцбеку на видавництво церковнослов'янських книжок у друкарні Будинського університету. Серед перших 1770 року вийшов *Буквар* єпископа І. Брадача, в якому церковна цензура знайшла «схизму», і весь тираж з наказу Марії Терезії було конфісковано і спалено. Третій *Буквар* витримав три видання (1797, 1815, 1844), четвертий вийшов у Будині 1825 року і був спільним для сербів і закарпатських українців. Дорослому населенню був призначений буквар-молитовник І. Фогорошія (1831). Найпоширенішим букварем закарпатських українців була *Книжниця читальня для починаючих* О. Духновича, яка витримала три видання (1847, 1850, 1852).

На окрему увагу заслуговують три хрестоматії закарпатоукраїнської літератури XIX–XX ст. Олени Рудловчак, призначені не лише студентам-філологам,

¹⁸ Рудловчак, О., Життя старого Василя Довговича (у віршах) та Автобіографія В. Довговича, in: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, № 10, Свидник 1982, 129–131, 223–226.

¹⁹ Рудловчак, О., Біля витоків багатоводної ріки. До 200-ліття з дня народження Михайла Лучкая, in: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, № 16, Свидник 1990, 7–27.

²⁰ Рудловчак, О., Дулишкович Іван – закарпатський історик, публіцист і громадський діяч XIX ст., *Дукля*, 1990, № 6, 72–74.

²¹ Рудловчак, О., Справжній слов'янин: Віктор Добрянський, in: *Народний календар 1991*, Братислава – Пряшів – Ужгород 1990, 58–90.

²² Рудловчак, О., Микола Нодь і його спадщина, *Дукля*, 1992, № 6, 48–53.

²³ Рудловчак, О., Він посадив дерево, яке розрослося по всіх закутинах Закарпаття. До ювілею Олексі Приходька, *Дукля*, 1997, № 6, 50–64.

²⁴ Рудловчак, О., Про автора і його розвідку: Вступний нарис до розвідки Євгена Науменка «З життя українських студентів в Братиславі», *Дукля*, 1999, № 4, 40–43; № 5–6, 51–55.

²⁵ Рудловчак, О., З історії наших букварів кінця XVII – початку XX ст., *Школа і життя*, 1979, № 3, 6–7; № 4, 6–7; № 5, 6–7. Додаток до журналу *Дружно вперед*.

але й учням середніх шкіл та широкій громадськості.²⁶ Безпосереднім продовженням цих хрестоматій була упорядкована О. Рудловчак і професором Ужгородського університету Василем Микитасем антологія закарпатоукраїнської поезії *Поети Закарпаття*, що містила вірші 86 поетів і кілька анонімних творів. Упорядники подали біографічні довідки про всіх вміщених авторів і зробили примітки майже до кожного твору.²⁷

Подібну антологію за назвою *Зелений віночок – червоні квіточки* О. Рудловчак уклала з творів т. зв. «народних» поетів Пряшівщини.²⁸ До неї вона залучила вірші одинадцятьох авторів, які, не володіючи літературною мовою, писали рідною говіркою з внутрішньої потреби покласти на папір свої думки і переживання.

Кілька статей О. Рудловчак присвятила закарпатоукраїнській та пряшівській літературі міжвоєнного періоду. До найвизначніших належить її розвідка *Літературні стремління українців Східної Словаччини у 20–30-х роках нашого століття*,²⁹ у якій розглянуто художні твори, публіковані окремими книжками або на сторінках тогочасної преси (*Русское слово*, *Голос русского народа*, *Слово народа* та ін.). У Східній Словаччині дослідниця нарахувала майже чотири десятки авторів. З письменників міжвоєнного періоду найбільше уваги О. Рудловчак присвятила Ірині Невицькій³⁰, Марійці Підгірянці³¹ та Федору Лазорику³².

Для IX Міжнародного з'їзду славистів, що відбувся у Києві влітку 1983 року, О. Рудловчак підготувала ґрунтовну доповідь про розвиток словацької україністики – головним чином, літературознавства та фольклористики – у післявоєнний

²⁶ *Хрестоматія нової закарпатської української літератури (Друга половина XIX століття)*, Братислава 1964; *Хрестоматія закарпатської української літератури XIX ст.*, т. 1, Пряшів 1976; *Хрестоматія закарпатської української літератури XIX століття*, т. 2, Пряшів 1985.

²⁷ *Поети Закарпаття. Антологія закарпатоукраїнської поезії (XVI ст.–1945 р.)*. Упор. В. Микитась – О. Рудловчак, Пряшів 1965.

²⁸ *Зелений віночок – червоні квіточки: Збірник творів народних поетів Пряшівщини*. Упор. О. Рудловчак, Пряшів 1965.

²⁹ Рудловчак, О., *Літературні стремління українців Східної Словаччини у 20–30-х роках нашого століття*, ін: *Жовтень і українська культура. Збірник матеріалів з Міжнародного симпозіуму*, Пряшів 1968, 145–172.

³⁰ Рудловчак, О., Невицька Ірина – письменниця, публіцист, громадська діячка, *Дукля*, 1988, № 3, 76–78.

³¹ Рудловчак, О., «Де їх, тії пісеньки, подію?» (До 100-ліття з дня народження Марійки Підгірянки), *Дукля*, 1981, № 6, 64–73.

³² Рудловчак, О., Федір Лазорик – літературний та театральний критик, ін: *Наукові записки ЦК КСУТ*, № 12, Пряшів 1985, 33–56.

період.³³ З політичних причин О. Рудловчак не потрапила до офіційної делегації славистів Словаччини на київський конгрес.

Чималі здобутки має О. Рудловчак і у фольклористиці. Її перу, між іншим, належить перша в закарпатоукраїнському письменстві розвідка про історію закарпатоукраїнської етнографії та фольклористики ХІХ – початку ХХ ст.³⁴ У ній подано ґрунтовний огляд внеску російських, західноукраїнських (галицьких) та, зокрема, угорських дослідників у вивчення народної культури найзахіднішої галузки українського народу.

Вагомим внеском у фольклористику є дослідження О. Рудловчак про першоджерела народних пісень у чотири томнику Якова Головацького *Народные песни Галицкой и Угорской Руси*.³⁵ В архівах Львова вона виявила 13 невідомих рукописних збірників пісень Закарпаття, надісланих Я. Головацькому його кореспондентами в середині ХІХ ст. Він опублікував лише частину з них, причому зі значним втручанням у їхню мову, а інколи – й у зміст. О. Рудловчак опублікувала ці пісні повністю, подавши пояснювальні примітки майже до кожного тексту. Таким чином, вона ввела у фольклористику понад сотню невідомих пісень у їхньому первісному звучанні.³⁶

Дальшим полем наукових інтересів О. Рудловчак була історія закарпатської журналістики ХІХ–ХХ ст. На цю тему вона опублікувала кілька розвідок, написаних на основі вивчення першоджерельної періодики та архівних матеріалів. Першу статтю *До питань журналістики в українців Східної Словаччини* дослідниця опублікувала в журналі *Дукля* 1962 року.³⁷ У ній вона розглянула урядові газети *Nasze Otczesztwo* (1916–1919) та *Eperjes* (1913–1917), що виходили у Пряшеві народнорозмовною мовою в угорській транскрипції з метою посиленої мадяризації русинів Угорщини.

³³ Рудловчак, О., Шляхами літературознавчої україністики ССР. З приводу ІХ міжнародного з'їзду славистів у Києві, *Дукля*, 1983, № 6, 41–51.

³⁴ Рудловчак, О., До історії вивчення закарпатоукраїнського фольклору і етнографії в ХІХ та на початку ХХ ст., in: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, № 7, Свидник 1976, 337–386.

³⁵ Головацкий, Я. Ф., *Народные песни Галицкой и Угорской Руси*, Москва 1878.

³⁶ Рудловчак, О., Збірник західноукраїнських народних пісень Я. Головацького і першоджерела вміщених у ньому закарпатоукраїнських пісенних текстів. Частина 1, in: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, № 9, Свидник 1980, 83–100; Рудловчак, О., Закарпатоукраїнські фольклористи і їх фольклорні записи 50–60-х років минулого сторіччя в рукописних фондах Якова Головацького. Частина 2, in: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, № 11, Свидник 1983, 183–493.

³⁷ Рудловчак, О., До питань журналістики в українців Східної Словаччини, *Дукля*, 1962, № 3, 64–69.

У 1960–1970-х роках О. Рудловчак на сторінках прясівської української преси опублікувала кільканадцять оглядових статей про майже усі газети та журнали, що виходили на Закарпатті, включно з Пряшівщиною, у XIX – першій половині XX століття.³⁸

Певним узагальненням доробку О. Рудловчак у дослідженнях історії української журналістики Словащини післявоєнного періоду є її розвідка *Шляхами слова*, опублікована як післямова до збірника *Пером і словом*.³⁹

З історією журналістики безпосередньо пов'язані і праці О. Рудловчак про історію українського радіомовлення в колишній Чехословащині. Ця тема дослідниці була особливо близькою, оскільки вона працювала в українській (карпатурській) студії Чехословацького радіо майже від самого її початку, а чоловік О. Рудловчак – Андрій, був засновником студії. Отже, О. Рудловчак знала історію радіостудії краще, ніж хто інший. 1964 року до 30-річчя Пряшівської української радіостудії вона опублікувала розвідку *Часи боротьби, роки закладки фундаменту*,⁴⁰ а 30 листопада 1984 року на науковому семінарі з нагоди 50-річчя українського радіомовлення в Пряшеві виголосила головну доповідь про складний шлях цього радіомовлення.⁴¹ У тому ж 1984 році О. Рудловчак підготувала до друку книжку *50 років українського радіомовлення в Чехословащині*⁴² (спів-автор Андрій Ковач).

Востаннє до теми історії української студії Словацького радіомовлення О. Рудловчак повернулася в 1999 році розвідкою з нагоди 65-річного ювілею цієї студії.⁴³ У розвідці дослідниця розподілила історію студії на чотири періоди: кошицький (1934–1938), празький (1938–1939), братиславський (1941–1948) та прясівський (після 1948 року).

Подальшим полем наукових зацікавлень О. Рудловчак була історія Українського національного театру в Пряшеві, за якою вона слідувала від його заснування (з 1946 року) до останніх днів, пишучи рецензії на багато вистав театру.

³⁸ Рудловчак, О., Роздуми над нашою журналістикою з приводу ювілеїв, *Дукля*, 1980, № 6, 29–36.

³⁹ Рудловчак, О., Шляхами слова... (Післямова), in: *Пером і словом. З української східно-словацької преси (1945–1970)*, Пряшів 1972, 247–280.

⁴⁰ Рудловчак, О., Часи боротьби, роки закладки фундаменту. До 30-ліття Пряшівської української радіостудії, in: *Біля джерел сучасності*, Пряшів 1981, 347–357; прим. 392–394.

⁴¹ Рудловчак, О., Звершення, пошуки, завдання, in: *Наукові записки ЦК КСУТ*, Пряшів 1988, 7–28.

⁴² *50 років українського радіомовлення в Чехословащині*. Упор. О. Рудловчак. Автори історичного нариса *На порозі другого півстоліття* О. Рудловчак – А. Ковач, Пряшів 1984.

⁴³ Рудловчак, О., Щастя тобі, заслужений ювілянте! (До ювілею Пряшівської студії українського радіомовлення Словацького радіо), in: *65-річне радіо*, Братислава 1999, 2–7.

1971 року з нагоди 25-річчя заснування Українського національного театру О. Рудловчак опублікувала розвідку про його історію *До вершин*, яка увійшла до ювілейного збірника *Українському народному театру – 25*.⁴⁴ Аналітично-синтетична розвідка О. Рудловчак стала основою всіх подальших праць про історію театру. Зміну назви і профілю Українського національного театру та перехід його драматургії на антиукраїнські позиції вона дуже важко переживала.

З історією театру пов'язаний і ґрунтовний розділ О. Рудловчак *Драма* в колективній книзі *Література чехословацьких українців*.⁴⁵ У розділі розглянуто драматичну творчість українських письменників Пряшівщини від другої половини 40-х по 60-і роки ХХ століття.

Помітним є внесок О. Рудловчак у регіональну історію українців Східної Словаччини, зокрема цикл з 22 статей про історію Меджилабірського регіону *Живе і жити хоче руський і бистрий Лаборець*, публікований на сторінках *Нового життя* в 1987–1988 роках.⁴⁶

Важливе місце в науковому доробку О. Рудловчак займають праці про чехословацько-українські та чехословацько-російські взаємини. Уже в першій з них *Дружба чехів, словаків і закарпатських українців в радянській літературі*⁴⁷ вона засвідчила глибоку обізнаність з російською та українською літературою після 1918 року.

Кілька цінних праць О. Рудловчак присвятила представникам української еміграції міжвоєнного періоду. З багатьма постатями її пов'язувало особисте знайомство, наприклад, – з емігрантом з Галичини Євгеном Перфецьким, який був її професором у Братиславському університеті. О. Рудловчак сприяла реабілітації несправедливо забутої поетеси та педагога Марійки Підгірянки (псевдонім Марії Домбровської), якій присвятила кілька статей, головним чином, з нагоди століття з дня її народження в 1981 році.

Науковий профіль О. Рудловчак не був би повним, якби я не згадав про її кропітке підготування до друку статей для енциклопедичних довідників. Так, приміром, п'ятнадцять статей вона анонімно опублікувала в довіднику *Encyklopédia Slovenska* (Bratislava, 1977–1982), а понад двадцять – у рубриці *Матеріали*

⁴⁴ Рудловчак, О., *До вершин...*, in: *Українському народному театру – 25*. Упор. Й. Фельбаба, Пряшів 1971, 20–87.

⁴⁵ Рудловчак, О., *Драма*, in: *Література чехословацьких українців*. Упор. О. Зілінський, Пряшів 1968, 81–92.

⁴⁶ Рудловчак, О., *Живе і жити хоче руський і бистрий Лаборець*, *Нове життя*, 1987, № 49–51, 4; 1988, № 1–19, 4.

⁴⁷ *Дружба чехів, словаків і закарпатських українців в радянській літературі*, in: *З історії чехословацько-українських взаємин*. – *Слов'янські студії I*, Братислава 1959, 518–545.

до *Словника культури українців Чехословаччини (Дукля, 1988–1991)*. Упорядник *Краєзнавчого словника русинів-українців Пряшівщини (Пряшів, 1999)* Ф. Ковач значну частину цих останніх статей (як і матеріали інших авторів) використав у своєму виданні без наведення джерела і підписав їх своїм криптонімом. О. Рудловчак таким вчинком була вкрай обурена, вважаючи його неетичним.

Певним підсумком життєвого доробку О. Рудловчак була її книга *Біля джерел сучасності*,⁴⁸ яка охоплює передруки її чотирнадцятьох кращих наукових розвідок з літературознавства, закарпатсько-російських взаємин, фольклористики, педагогіки, журналістики, театрознавства та радіомовлення, опублікованих у 60–70-х роках ХХ ст. на сторінках пряшівських видань. Майже кожна стаття була авторкою ґрунтовно перероблена і доповнена. У кінці книги подано іменний та географічний покажчики.

Замість висновків

Олена Михайлівна Рудловчак померла 16 листопада 2007 року на 89 році життя, залишивши дочку Марію (за покійним чоловіком – Дуфек) та онуків – Яна (Маріїноного сина), Петра та Андрія (дітей покійного сина Володимира і невістки Ніни). Залишила понад три сотні опублікованих праць, головним чином, з карпатознавства: про літературу, історію, культуру, фольклор, журналістику, театр та інші галузі науки і культури. Майже кожна з цих праць приносить нові, до того часу невідомі або давно забуті імена, факти, події. Навіть праці, писані й опубліковані в умовах глибокого тоталітаризму, відзначаються фаховістю. У них майже немає політичного баласту, такого типового для тогочасних «номенклатурних вчених».

Місце, яке залишилося в карпатознавстві після відходу О. Рудловчак, важко буде заповнити. Але у своїй пряшівській квартирі вона зберегла для нас неоціненний скарб – найбагатшу у Словаччині карпатознавчу бібліотеку і багатий особистий архів. Єдина пряма спадкоємниця майна О. Рудловчак – дочка Марія Дуфек, що мешкає у Празі (за короткий час вона втратила чоловіка, брата і маму), з поваги до матері понад три роки залишала цю пряшівську квартиру точно у такому стані, в якому вона знаходилася в час відходу О. Рудловчак до лікарні. За три роки по смерті матері М. Дуфек, плануючи продати буди-

⁴⁸ Рудловчак, О., *Біля джерел сучасності. Розвідки, статті, нариси*. Упор. Ф. Ковач, Пряшів 1981.

нок, попросила мене зайнятися безкоштовним передаванням маминої бібліотеки та архіву (майже десять тисяч книжок, комплектів газет і часописів та стільки ж архівних одиниць) у «надійні руки», де б вони становили одне ціле і служили науковцям та широкій громадськості.

Я подбав про означення кожної бібліотечної та архівної одиниці печаткою (Бібліотека Олени Рудловчак) і про укладання кожної одиниці до однієї з п'яти великих коробок. Потім я звернувся до кількох бібліотек та наукових установ у Словаччині та Україні з пропозицією дарування спадщини О. Рудловчак, але скрізь одержав відмову. Основна причина – брак місця для такої великої кількості матеріалів, нестача кадрів для їх опрацювання і транспорту для перевезення в Україну.

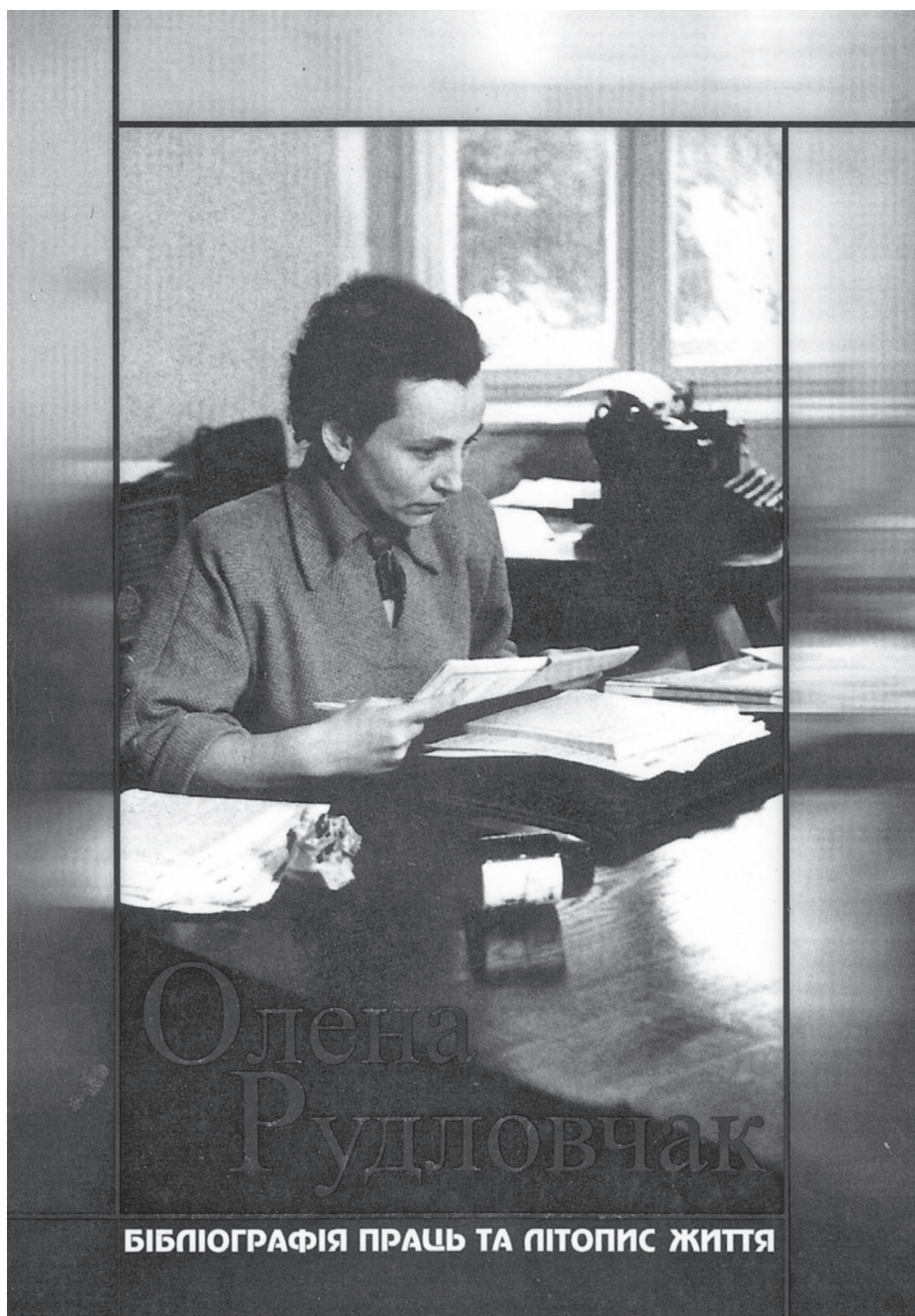
Врешті-решт восени 2014 року за посередництва подружжя Івана та Наталки Ребриків я звернувся до ректора Ужгородського національного університету проф. Володимира Смолянки, який погодився прийняти щедрий прашівський подарунок. З його ініціативи бібліотеку та архів О. Рудловчак разом із меблями та іншими речами з її робочого кабінету наприкінці 2014 року було перевезено спочатку до Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету, а 30 вересня 2015 року (Всеукраїнський день бібліотек) в будинку філологічного факультету було урочисто відкрито Кімнату-музей Олени Рудловчак, де й розмістили увесь спадок відомої дослідниці.

У відкритті, крім найвищих представників Закарпатської області та Ужгородського національного університету, брали участь дочка О. Рудловчак Марія Дуфек, генеральний консул Словаччини в Україні Янка Буріянова, автор цих рядків, представники засобів масової інформації (преса, радіо та телебачення) та численна публіка, головним чином, викладачі та студенти університету.⁴⁹

Під час відкриття кімнати-музею було офіційно заявлено, що Ужгородський національний університет на основі архіву своєї землячки, якій присвоїли титул Почесного доктора цього університету, подбає про видання каталогу подарованих фондів О. Рудловчак та про опублікування її рукописних праць, зокрема четвертого тому *Творів О. Духновича*.

Незабаром виповниться століття з дня народження Олени Рудловчак – вдячна нагода, аби видати не лише її досі не опубліковані праці, але й переви-

⁴⁹ Мушинка, М., В Ужгороді буде відкрито Музей Олени Рудловчак, *Дукля*, 2015, № 1, 42–45; В Ужгороді відкрили музей-колекцію відомої україністки Словаччині Олени Рудловчак, *Медіацентр УжНУ*, 3. 10. 2015. [online: <<http://zakarpattia.net.ua/News/145908-V-UzhNU-vidkryly-muzei-koleksiu-vidomoi-ukrainistiiky-Slovachyny-Oleny-Rudlovchak-VIDEO>>, cit. 2017-11-10].

Обкладинка бібліографічного покажчика праць О. Рудловчак. – Ужгород, 2001.

ОЛЕНА РУДЛОВЧАК

БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ
та ПІТОПИС ЖИТТЯ

Миколові Івановичу
Мушинці
з вдячністю за дружню
підтримку у життєвій скруті
і з щирою життєвою
безкінцевим творчим та
життєвими перемогами

Пряшів, грудень 2001 р. О. Рудловчак

Ужгород . Видавництво В.Падяка . 2001

Автограф Олени Рудловчак на титульному листі бібліографії її праць. Текст: «Миколі Івановичу Мушинці з вдячністю за дружню підтримку у життєвій скруті, із щирим зиченням безкінцевих творчих та життєвських перемог. О. Рудловчак. Пряшів, грудень 2001 р.»